

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació
Núm. 17 (gener-juny, 2011), pàg. 157-185
Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana
ISSN: 1134-0258 (paper)
ISSN: 2013-9632 (digital)

DOI: 10.2436/20.3009.01.77:

ASSAJOS I ESTUDIS

L'educació pública a Llubí a principi del segle xx: Maria Capó i Joan Vidal

Public education in Llubí (Mallorca) in the early twentieth century: Maria Capó and Joan Vidal

Bartomeu Orell i Villalonga
historiacontemporania@hotmail.com
Grup d'Història Social de la Població (UIB)

Data de recepció de l'original: 23 d'octubre de 2010

Data d'acceptació: 5 de desembre de 2010

ABSTRACT

The aim of this article is to provide the reader with an approach to the educational perspective of Llubí (a municipality of the Majorcan Pla region) during the first decades of the twentieth century. This is the period in which the process of implementation of compulsory primary education was completed. It took place in the Spanish State starting with the development of the Moyano Law (1857). Later the paper analyses the activity of the Local Board of Primary Education (usually controlled by certain families) in this village in rural Mallorca. Using the data obtained in the official population census, the growth of literacy rates is studied. In addition, it explains the influence of two Llubí teachers, protagonists of that time, Maria Capó and Joan Vidal, in the two public schools: the one for girls and the one for boys.

KEY WORDS: history of education, Mallorca, primary education, teachers, literacy.

RESUM

L'objectiu del present treball és oferir al lector una aproximació al panorama educatiu de Llubí (municipi de la comarca mallorquina del Pla) durant les primeres dècades del segle xx. Es tracta del període en què culminà el procés d'implantació de l'obligatorietat de la instrucció primària, que va tenir lloc a l'Estat espanyol a partir del desenvolupament de la Llei Moyano (1857). A continuació, l'article analitza l'actuació de la Junta Local de Primer Ensenyament d'aquest poble de la part forana de Mallorca i, amb les dades que proporcionen els padrons i censos oficials de població, el ritme de creixement de les taxes d'alfabetització. A més a més, aprofundeix en la intervenció a Llubí dels mestres del període: Maria Capó i Joan Vidal.

PARAULES CLAU: història de l'educació, Mallorca, ensenyament primari, mestres, alfabetització.

RESUMEN

El objetivo del presente trabajo es ofrecer al lector una aproximación al panorama educativo de Llubí (municipio de la comarca mallorquina del *Pla*) durante las primeras décadas del siglo xx. Se trata del período en que culminó el proceso de implantación de la obligatoriedad de la instrucción primaria, que tuvo lugar en el Estado español a partir del desarrollo de la Ley Moyano (1857). A continuación, el artículo analiza la actuación de la Junta Local de Primera Enseñanza de este pueblo de la *part forana* de Mallorca y, con los datos que proporcionan los padrones y censos oficiales de población, el ritmo de crecimiento de las tasas de alfabetización. Además, profundiza en la intervención en Llubí de los maestros de la época: Maria Capó y Joan Vidal.

PALABRAS CLAVE: historia de la educación, Mallorca, enseñanza primaria, maestros, alfabetización.

I. EL CANVI DE SEGLE, UN PERÍODE CLAU

Llubí és un municipi del Pla de Mallorca, d'uns 35 km², situat entre Inca i Muro, terme del qual s'independitzà definitivament el 1836. Ocupa terres planeres, dedicades tradicionalment als conreus de secà.¹ L'objectiu del present treball és proporcionar una aproximació al panorama educatiu en aquest poble durant la implantació de la instrucció primària obligatòria: l'actuació de la Junta Local de Primera Ensenyança, la intervenció dels mestres i el ritme de creixement de les taxes d'alfabetització elaborades a partir dels censos i padrons de població existents.²

La Llei Moyano (1857) dictava que les escoles elementals públiques fossin a càrrec dels pressuposts municipals i que el pressupost general de l'Estat havia de consignar un milió de rals per auxiliar els pobles que no poguessin satisfer les despeses. La instrucció primària era obligatòria per a tots els infants entre 6 i 9 anys, «a no ser que les proporcionen suficientemente esta clase de instrucción en sus casas ó en establecimiento particular».³ L'educació quedava entre les competències del ministeri de Foment, sota les ordres del director general d'Instrucció Pública. En un segon nivell, la Junta Provincial d'Instrucció Pública promovia millores en els centres de primera i segona ensenyança i vigilava l'administració dels seus fons.⁴ En un tercer nivell, a la Junta Local de Primera Ensenyança, presidida pel batle, s'integraven un regidor, un eclesiàstic designat pel bisbe i tres o més pares de família nomenats pel governador. El *Reglamento de la Administración y Régimen de la Instrucción Pública* (1859) matisava les obligacions del batle: promoure la creació d'escoles, incloure als pressuposts municipals el seu sosteniment i proposar al governador els vocals

¹ En el *Diccionario geográfico-estadístico-histórico* de Madoz figura amb una població de «427 vecinos y 1.818 almas» i 24 nins assistents a l'única escola pública elemental, dotada amb 40 lliures mallorquines (530 rals). Segons Pascual MADDOZ (1847, 510), la producció llubineria era de tota casta de cereals, figues, ametles, raïm, i tàperes; el ramat era, sobretot, oví i porcí; hi havia sis molins fariners i alguns telers.

² A més, disposem del registre 191/5 de l'arxiu municipal que inclou les *Actas de los acuerdos tomados por la Junta Local de 1ª Enseñanza* de Llubí (1889-1927) i de la documentació de la Junta Provincial de Primera Ensenyança i la Inspecció conservada a l'arxiu de la Diputació (actual AGCM, Arxiu General del Consell de Mallorca). Hem consultat també els expedients dels mestres de Llubí i altres fons de l'AMEIB (Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears, amb seu a Inca). Hem d'agrair al professor llubiner Miquel Jaume Campaner que ens orientàs amablement en l'elecció i anàlisi d'algunes fonts que havíem d'utilitzar en la recerca.

³ El codi penal (1870) fixà entre 5 i 15 dies d'arrest i reprensió per als pares que no ho fessin: moltes famílies utilitzaven els fills com a part integrant, i no gens menyspreable, de la força productiva.

⁴ Per a un gràfic explicatiu, vegeu: B. ORELL 2000, 215.

segllars, que havien de visitar sovint les escoles i presidir-hi els exàmens anuals. Les Balears comptaven, aleshores, amb una despesa en instrucció primària per habitant de les més baixes de tot l'Estat.⁵ Fins a final del segle XIX, les hisendes locals havien de repartir els seus recursos entre la instrucció primària i la quota destinada al sosteniment de l'institut d'ensenyament secundari; aquesta decisió política pertocava a les autoritats (governador, Diputació, Ajuntament) i no sempre beneficiava l'educació primària.⁶

De l'anàlisi de les actes de la Junta Local de Llubí es desprèn que no era convocada les dues vegades al mes que marcava la llei. Les seves tasques eren discutir els pressuposts que els mestres presentaven per mantenir les escoles i exposar a l'inspector les seves reivindicacions. Sobre els seus membres cal matisar: 1) el protagonisme de mossèn Gabriel Tomàs i Siquier (1891-1924), qui intervé amb una autoritat moral que probablement ultrapassa allò que es deriva de les disposicions legals; 2) la reiteració de noms entre polítics i pares de família⁷ designats per les autoritats: és el cas de Celestí Alomar i Vanrell, que hi figura en qualitat de batle (1903-1904), pare de família (1905, 1907) i vocal nat com a farmacèutic (1908-1924); 3) la decisiva presència de l'influent professor dels nins, Joan Vidal Vaquer (1908-1924), en una època en què el mestre constituïa, com per tot arreu, una de les forces vives del poble; això era fruit d'una relació amb els elements caciquils sovint ambivalent i difícil de definir: per una banda, l'escola semblava afavorir la modernització impulsada en el marc del nou Estat implantat en el segle XIX; per l'altra, el mestre solia col·laborar amb el control municipal que exercien les forces dinàstiques de la Restauració, resistents a les innovacions.

El 1863 s'havien instal·lat a Llubí les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia.⁸ Emperò, l'existència d'escoles, públiques i privades, no implicava que les seves condicions higièniques i pedagògiques fossin sempre

⁵ Tradicionalment aquest fet es relaciona amb la falta de recursos dels municipis per finançar el compliment de la Llei Moyano: els ajuntaments de l'altiplà i el nord peninsular tendrien un nivell més alt d'ingressos que els del sud o els de les Balears (B. ORELL 2000, 225).

⁶ Els estudis de Pere SALAS (1997, 113) han incidit sobre l'escassa presència dels temes educatius en les actes municipals durant la Restauració. I, malauradament, si apareixen, no és perquè tinguin un interès més gran per als consistoris mallorquins, sinó tot al contrari.

⁷ La primera mare de família que s'integra a la Junta és Isabel Poquet (1904-06), potser la mare de mossèn Jeroni Alomar Poquet (n. 1894), afusellat pels franquistes durant la guerra civil.

⁸ Les congregacions femenines eren cabdals, aleshores, en el panorama educatiu illenc; es registrava una correlació positiva entre la seva presència en els municipis mallorquins i els avenços de l'alfabetització en el primer terç del segle XX (vegeu: Taula 15.1 de B. Orell 1999, 718).

òptimes, perquè la situació econòmica dels municipis era complicada.⁹ Les actes municipals recullen, des de final dels anys setanta, l'aprovació dels pressuposts per al manteniment de les escoles. Sembla una tasca rutinària, però el 13 d'abril del 1894 la Junta local, presidida pel batle Miquel Fiol i Mayol, rebutja els pressuposts presentats pels mestres Antoni Alomar i Maria Capó. Dins aquesta política d'austeritat, dos mesos més tard l'Ajuntament suprimeix l'escola d'adults, a causa de l'escàs interès despertat en el poble,¹⁰ del cansament motivat per les dures tasques agrícoles des de l'alba fins a posta de sol i de les dificultats financeres del municipi. El governador i president de la Junta Provincial havia advertit l'Ajuntament llubiner, ja el 1893, que les obligacions per ensenyança pujaven a 715,41 pessetes per trimestre i no a 582,29 com pretenia el municipi:

«Que no vale que se haya formado un expediente de supresión de una escuela de adultos, porque este expediente no ha sido resuelto y el Ayuntamiento no tiene facultad ninguna para suprimir escuelas una vez creadas. Que tampoco sin consentimiento de ambas partes pudo rescindirse el contrato en virtud del cual los Maestros vienen percibiendo una cantidad en concepto de retribuciones».¹¹

L'Ajuntament, com molts d'altres durant la Restauració, arribà a estar al descobert i no és estrany que aquesta supressió arribàs coincidint (1894) amb les màximes dificultats econòmiques; l'any següent la Inspecció d'Hisenda va fer un embargament de materials i objectes trobats a la Sala perquè la corporació no havia ingressat a la caixa provincial la recaptació de l'impost dels consums (G. ALOMAR 1996, 6). Quant a l'escola d'adults, la Junta Local presidida pel batle Fiol rectificà i nomenà el juny del 1895 Joan Vidal Vaquer

⁹ A final del XIX, l'Ajuntament llubiner aprovava cada any un cens de famílies pobres amb dret a assistència mèdica i farmacèutica de franc: normalment hi havia entre 30 i 40 famílies, inclosos els nins orfes i les Germanes de la Caritat (G. ALOMAR 1996, 6).

¹⁰ «Siendo muy deplorable que el Maestro tuviera que cerrar el edificio, lo cual fue debido seguramente a la apatía habitual del vecindario, que no comprende la utilidad de mejorar su educación y los conocimientos intelectuales en Agricultura y demás generalidades que comprende la enseñanza elemental» (*Actas...* 13 d'abril i 16 de juny de 1894). El pretext contrasta amb el tancament de la matrícula d'una escola pública (segurament d'adults) una dècada abans (13 de febrer de 1884), a causa del nombre d'alumnes inscrits, que superava la capacitat del local (R. ROSSELLÓ 2003, 49).

¹¹ AML, Correspondència, 29, de 23 de març de 1893.

—mestre dels nins des del gener— titular també de l'escola nocturna «para que este vecindario esté dotado de un centro de enseñanza que se podrá utilizar durante las horas que no sean de trabajo, fomentando de este modo la cultura e ilustración de las clases más menesterosas».¹² No coneixem gaires detalls de la vida d'aquesta escola d'adults, però a l'*Estadística escolar de 1908* del Ministeri d'Instrucció Pública, n'apareix una de pública, que roman oberta durant, almenys, més de tres dècades.¹³

II. LA JUNTA DE PRIMERA ENSENYANÇA AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

El començament del segle xx suposa el naixement d'un ministeri específic d'Instrucció Pública i la utilització de l'escola per part de l'Estat de la Restauració per dotar la societat d'uns «bons ciutadans». Ja el 1893 l'inspector general de Primera Ensenyança havia ordenat col·locar, en el termini de sis mesos, l'*escudo patrio* en els frontis de totes les escoles públiques i que onejés el *pabellón nacional* a les escoles normals i altres escoles en l'hora de classe i durant les desfilades de l'alumnat:

«Unidas a estas manifestaciones del sentimiento nacional las canciones que se inspiren en el amor á la patria, se logrará enseñar á los niños á amar y á honrar a su país y darles las mejores lecciones en la enseñanza del patriotismo, enseñanza que constituye uno de los deberes más sagrados del profesor puesto que, a la vez que jóvenes instruídos, deben formar buenos ciudadanos, tanto para la paz como para los momentos supremos».¹⁴

¹² *Actas...* 12 de juny de 1895.

¹³ Els adults de l'escola nocturna foren, de mitjana, devers trenta-cinc, en el període 1913-1942, i destaquen els anys en què arribà el mestre Ramon Martínez Piqueras o els cursos de la República que seguiren a la instauració de l'escola graduada, com podem veure al GRÀFIC 1, d'elaboració pròpia, a partir de les dades de *Datos estadísticos en cumplimiento de la O.M. de 30-1-43*. (34-D4-2, Exp. 32. AMEIB. Secció Administrativa).

¹⁴ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, 21 de desembre de 1893. Un exemple d'aquest patriotisme el trobam a *La Almudaina* (12 d'octubre de 1906) quan informa d'unes maniobres militars del Regiment d'Inca; molts de veïns de Llubí han deixat la feina per rebre la tropa i els oficials; les autoritats els han obsequiat amb un refresc i han visitat l'escola: els nins els han saludat militarment i el mestre ha pronunciat unes paraules sobre la Pàtria, advertint que en nacions desequilibrades han sorgit antimilitaristes que fan creure els paisans que paguen tributs excessius per al sosteniment dels exèrcits (R. ROSSELLÓ 2003, 65).

Els mestres havien d'adquirir la bandera i l'escut amb els fons de material de l'escola «introduciendo al efecto las debidas economías en los que, para el año corriente, tienen presupuestados». Si no disposaven de recursos, els havien de demanar als batles; i l'inspector provincial José M. de Barcia i Gómez —probablement emparentat (son pare, un oncle?) amb el metge Barcia de Llubí— advertia que, si no eren atesos, ho comunicaria al governador perquè prengué les mesures oportunes. A l'arxiu municipal de Llubí disposam d'un inventari (12 de gener de 1895) elaborat pel mestre interí José García de Paredes: no hi figura cap escut ni bandera, però sí que hi ha un quadre del rei Alfons XII i un altre de la Puríssima. Inventaris semblants són presentats (30 d'abril de 1896) pel nou mestre de nins, Joan Vidal Vaquer, i per la mestra de nines, Maria Capó Barceló, però ella ja inclou «el escudo patrio y bandera nacional».¹⁵

La llengua de l'ensenyança era, obligatòriament, el castellà, des de les disposicions borbòniques del XVIII fins al decret del comte de Romanones (1902), que pretenia desterrar el català de la catequesi, fet que provocà la ferma oposició del bisbe Campins. Emperò, sobretot a partir de la influència del Congrés Nacional Pedagògic (Barcelona, 1888), alguns membres del magisteri públic o de la inspecció (M. Porcel, R. Ballester, J. Capó, M. Deyà, R. Morey, A. Ferrer) empraren el català en les explicacions i en fomentaren la lectura, entre una permissivitat quasi humiliant i una pressió oficial en contra, acceptada i reforçada per mestres prestigiosos, partidaris de l'activisme, com Rufino Carpena (a Muro i Lluçmajor) i Jaume Fornaris (a Son Servera), que recelaven de l'ús del català i promovien la castellanització a través de l'educació.¹⁶

Per altra banda, continuaven els problemes econòmics per als mestres. Un reial decret (21 de juliol de 1900) fixà a càrrec de l'Estat el finançament de la instrucció primària, inclosa als pressuposts a partir del 1901. Una reorganització de la Junta Provincial (1913) impulsarà que el governador, com a efecte de les inquietuds pedagògiques de principi del segle, fomenti les caixes d'estalvis escolars, els museus, les biblioteques populars i circulants, les colònies, les missions pedagògiques... La composició de la Junta Local inclourà

¹⁵ Les llistes successives són semblants, però afegeixen dos elements d'identificació espacial primordials: un de «nacional» (mapa d'Espanya) i un altre de «provincial» (mapa de les Balears) (AML, 191/5).

¹⁶ B. ORELL 1997, 160-161. Als inventaris de les escoles de Llubí, la majoria de textos són en castellà, així com els de la biblioteca escolar, que inclou la *Gramática* de la Real Academia de la Lengua, el *Diccionario Mallorquí-Castellà* d'Amengual, el *Catecismo* d'Enric Reig —catedràtic de l'Escola Normal i futur cardenal—, *Las Baleares* de l'arxiduc Lluís Salvador en dos toms, o *El pueblo ilustrado* de Benejam.

l'inspector de sanitat i l'apotecari designat per l'Ajuntament. Malgrat el reduït abast de les primeres experiències institucionistes (Alexandre Rosselló i Mateu Obrador a Palma, Guillem Cifre de Colonya a Pollença), la seva influència i la de les més avançades teories de la pedagogia catalana i europea seran el punt de partença de la renovació del magisteri illenc, sota el mestratge de Miquel Porcel Riera —regent de l'Escola de Pràctiques de l'Escola Normal de Palma (1891-1932)— i l'impuls del seu gendre Joan Capó —inspector d'ensenyament primari (1915-1936).

Aquests intents de renovació tendran uns efectes esperançadors però limitats sobre l'analfabetisme a les Balears. En el cens del 1860, les Illes presenten unes taxes brutes d'alfabetització ben tristes: un 27% de la població masculina i un 8% de la femenina, semblants a les del País Valencià, Andalusia o les Canàries, però lluny de les mitjanes espanyoles (42% i 12%) (B. ORELL 1997, 163). La Taula I ens mostra que els 110 alfabetitzats entre els 2.016 habitants de Llubí suposen el 10% de la població masculina i sols l'1% de la femenina,¹⁷ índexs lleugerament més baixos que els de la part forana de Mallorca i els de la comarca del Pla Nord.¹⁸ Acompanyant la documentació del cens del 1897, trobam unes significatives paraules del batle llubiner:

«vergonzoso es el dato de no saber leer ni escribir el noventa por ciento de vecinos porque esto supone estar sumido en la más crasa ignorancia casi todo el pueblo. A multitud de causas obedece este borrón, siendo la principal el haber sido Llubí aldea de Muro [...] hasta que constituido con Ayuntamiento propio, creó su primera escuela, que actualmente concurren: a la escuela de niños 98 alumnos; a la escuela de niñas 56 alumnas; a la escuela privada de monjas franciscanas 95 alumnas, y a la nocturna de adultos 57 alumnos».¹⁹

¹⁷ A efectes pràctics hem arrodonit les taxes elaborades a partir dels padrons i censos, per tal de remarcar que es tracta de registres que recullen les respostes donades pels ciutadans als agents censals i que, evidentment, el que ens interessa és la tendència apuntada per les fonts i no el detall dels decimals.

¹⁸ Aquesta situació feia possible situacions com que el 1874 un pare de Llubí pogués ésser membre de la Junta Local d'Instrucció Pública sense saber escriure. A diferència dels altres, Joan Llompart Perelló no signà l'acta específica: «firmaron los ss. vocales que supieron hacerlo» (*Actas...* 30 de setembre de 1874).

¹⁹ ARM, Estadística, núm. 120, 15 de març de 1898.

El padró municipal del 1899 inclou més detalls.²⁰ L'alfabetització és total entre els propietaris, capellans, metges, botiguers i ferrers, i elevada entre els fusters (81%) i empleats (75%). En canvi, a altres ocupacions, els qui escriuen just arriben a la meitat (teixidors 50%, picapedrers 43%), o menys, com el 27% dels 401 conradors consignats com a «labradores», els quals probablement tenien una petita propietat, l'explotació de la qual podrien combinar amb altres activitats. Alguns oficis no requerien el que comportava aprendre d'escriure (no solament llegir, sinó també fer comptes) o qui l'exercia tampoc no havia tengut l'oportunitat d'anar regularment a escola perquè s'havia hagut d'incorporar a la feina des de ben jove. Aquest era el cas dels 190 jornalers (sols un 9% sabien escriure) o dels 7 sabaters i 5 pastors (tots analfabets). La gran majoria de les dones registrades en els padrons mallorquins hi figuren sota la consideració de «doméstica»; això amaga, en realitat, una manera d'englobar totes les activitats pròpies de la casa, les quals podien estar acompanyades en la pràctica d'altres ocupacions agràries o artesanes. Al de Llubí (1899), cap de les 144 esposes de jornaler i sols un 2% de les 286 casades amb un conrador saben llegir i escriure; les altres alfabetitzades són cònjuges de propietaris, de metges i del mestre.

Aleshores, bona part dels pagesos no mostrava gaire interès perquè els seus fills accedissin a l'educació formal, i encara menys les filles: els joves camperols adquirien les seves tècniques amb la pràctica i amb la saviesa transmesa pels avis; a més, molts d'artesans i comerciants aprenien el dia a dia del seu ofici en el mossatge. L'absentisme escolar, especialment entre els infants de les classes populars, constituïa una preocupació de primer ordre per als educadors i figurava freqüentment als informes que els mestres elaboraven per a les juntes locals d'ensenyament o per als inspectors.

En el primer decenni, Llubí duplica el nombre d'alfabetitzats i alfabetitzades tant si partim de les dades del padró (1899) com de les del cens (1900); aquesta pujada augmenta, com es ben visible al GRÀFIC 2, a la segona i a la tercera dècada. El 1930 la meitat de la població llubinerana pot ja llegir i escriure, amb una taxa lleugerament superior a la del Pla (47%) i inferior a la del conjunt dels pobles de Mallorca (52%). Aquesta puixança és més significativa en l'alfabetització masculina, amb increments anuals d'1,3% (1910-1920) i 1,9% (1920-1930), mentre que la femenina augmenta discretament. La pregunta és òbvia: qui foren, en bona part, els responsables d'aquests creixements?

²⁰ Les taxes següents són d'elaboració pròpia a partir de l'anàlisi del padró (B. ORELL 1999, 736-744).

III. MARIA CAPÓ (1889-1915) I JOAN VIDAL (1895-1923)

Segons consta a l'arxiu municipal (AML, 191/1), des del 2 de gener del 1889 Maria Capó Barceló és mestra de Llubí en propietat per oposició, amb un salari de 825 pessetes l'any (com el del mestre dels nins, per aplicació de la nova legislació educativa liberal); el 1911 pujarà a 1.100 i el 1915, a 1.375 pessetes. Joan Vidal Vaquer és mestre en propietat de Llubí, en virtut d'oposició, i presenta el seu títol el 12 de gener del 1895. Aquestes dues persones es convertiran en els puntals bàsics de l'ensenyament en el municipi a les primeres dècades de la centúria següent.

Maria Capó Barceló —segons l'expedient conservat a la Secció Administrativa de l'AMEIB— va néixer a Felanitx (1868), filla de Joan Capó («labrador») i Joana M. Barceló. Cursà estudis a l'Escola Normal de Mestres dirigida per Alberta Giménez fins que va obtenir el títol elemental (1884) i el superior (1885).²¹ Mestra interina al Secar de la Real (Palma) (1888) i a Biniaraix (1889), el seu nomenament com a mestra en propietat per oposició a l'escola de nines de Llubí és del 30 de desembre del 1889. Ací, construeix la casa que ocuparà l'escola de nines (c/ Alomar, 6) («ca sa mestreta») i la lloga a partir del 1907 perquè sigui l'escola dels nins. Cessarà a Llubí el 4 de juny del 1915, per trasllat al Secar de la Real, on romandrà fins a la jubilació, amb setanta anys (22 de juliol de 1938).

Joan Vidal Vaquer va néixer a Palma cap al 1868, ja que li concediren el títol de mestre, amb vint-i-cinc anys, el 18 de novembre del 1893.²² Son pare era «un inteligente y honrado industrial que se dedicaba a la confección de tejidos».²³ En Joan, de ben jove, dirigeix amb el prevere Josep Palou el col·legi

²¹ Segons les relacions d'alumnes de l'Escola de Magisteri de la Puresa, sis joves llubineres hi estigueren matriculades en aquell període. Quatre obtengueren el títol elemental de mestra: Joana Oliver Perelló (1872), Catalina Planas Cladera (1878), Antònia Amengual Costa (1893) i Maciana Vidal Pons (1914) —filla del mestre Joan Vidal Vaquer. (M. L. CANUT i J. L. AMORÓS 2000, 192-230).

²² JUNTA PROVINCIAL DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA. *Registro núm. 2 de los títulos de maestros de 1ª enseñanza elemental y superior expedidos por la Dirección General de Estudios (1858-1917)*. f. 46v. AMEIB. Secció Administrativa. A l'AMEIB no s'hi troba el seu expedient personal.

²³ J. VIDAL 1961, 105. Sa mare era germana del metge Joan Vaquer, qui exercí a Palma, i d'un altre metge que vivia a l'Havana. Joan tengué una germana i dos germans: Maties —torrer de Capdepera— i Antoni —escriptor i polític; era una família «chapada a la antigua» i «honrada con la amistad de [Josep Maria] Quadrado», escriptor i historiador representant del romanticisme conservador amb qui son pare fundà després del 1868 la Unión Católica i la Juventud Católica (J. VIDAL 1961, 106).

de Sant Agustí (Palma).²⁴ Mestre de l'escola de nins de Llubí des del gener del 1895,²⁵ també és nomenat per la Junta Local presidida pel batle Fiol titular de l'escola nocturna d'adults que hem vist tancar un any abans «para que este vecindario esté dotado de un centro de enseñanza que se podrá utilizar durante las horas que no sean de trabajo, fomentando de este modo la cultura e ilustración de las clases más menesterosas».²⁶ Cessarà a Llubí el 14 de novembre del 1923 i es traslladarà a l'escola de Santa Catalina (Palma), on augmentarà el sou a 5.000 pessetes (1927) i hi romandrà fins a morir el 9 de març del 1930.

Però, com havia estat la seva vida al poble? Ben prest, agraeix a l'Ajuntament les mostres d'afecte que ha rebut en els primers quatre mesos d'estada entre els llubiners. El 1899, l'inspector José M. de Barcia assisteix a una reunió de la Junta Local després d'haver fet la visita ordinària a les escoles públiques «observando por el detenido examen de las mismas que la educación y enseñanza ofrecen en ellas buenos resultados».²⁷ Un nou inspector, Andreu Morey Amengual, confirma els resultats satisfactoris de totes les escoles després d'una visita ordinària: «a pesar de lo numeroso de sus discípulos, sacan resultados en la enseñanza y educación dignos de la consideración y aprecio de los vocales».²⁸ A més, cal ressenyar els exàmens en presència d'alguns membres de la Junta Local, amb la finalitat d'avaluar els infants i encoratjar-los a continuar estudiant, amb diplomes i altres obsequis de l'Ajuntament i de particulars. A tall d'exemple, en els exàmens del 1906 realitzats davant el vicari, Gabriel Tomàs i Siquier, i el regidor Jaume Oliver Gelabert, 34 dels 59 alumnes de Joan Vidal tenen entre 8 i 10 anys; són només 6 els de 6 a 7 anys (d'escolarització obligatòria per llei) i també són escassos els de més de 10 anys

²⁴ És estrany això, abans de tenir el títol de mestre. A la *Guia manual de las Baleares* (1891) de Pere d'Alcàntara Penya hi ha publicitat d'aquest centre. Dec aquesta informació a Miquel Jaume Campaner.

²⁵ El seu conservadorisme no li impedirà pronunciar un discurs en què lloa la tasca reformista i liberal del comte de Romanones i del diputat Alexandre Rosselló a favor de l'educació, durant la visita a Llubí de Romanones, segons ressenya *El Liberal* de 22 d'abril de 1915 (R. ROSELLÓ 2003, 73). Alexandre Rosselló, creador de la institucionista Escola Mallorquina d'Ensenyament, havia estat sotssecretari del Ministeri d'Instrucció Pública (1906) i vocal de la Junta per al Foment de l'Educació Nacional (1910).

²⁶ *Actas...* 12 de juny de 1895. Com a mestre de nins, coneixem els seus ascensos fins a 4.000 pessetes (1923) a partir del *Libro de movimientos...* de l'AMEIB.

²⁷ *Actas...* 5 de maig de 1899. També ha inspeccionat les escoles privades de nines i de pàrvuls a càrrec de les germanes terciàries de Sant Francesc «teniendo título elemental sor Ana Verd que dirige la primera con 84 alumnas, y la de párvulos con 100 por sor Agustina, contando la primera con buen local y regular material, y siendo buenos los resultados».

²⁸ *Actas...* 11 d'abril de 1902; una inspecció semblant data del 20 d'octubre de 1904.

(quan ja havien après les primeres lletres i la seva assistència era voluntària). La Junta felicita el mestre:²⁹

«El grado de instrucción de los alumnos casi no puede ser mejor, pues, sobre todo los de las secciones superiores poseen vastos conocimientos teórico-prácticos de Religión y Moral; H^a Sagrada y de España; Gramática; Geografía; Geometría; Higiene; Ciencias Físico-Naturales; Agricultura, Industria y Comercio; Derecho; Urbanidad; Dibujo; Escritura y Lectura de prosa, verso y manuscrito, en castellano y en mallorquín. Respecto a Geografía de esta provincia están los alumnos muy impuestos».

Els afalacs a la tasca educativa —«difícilmente se encontrará otra escuela en la isla más nutrida de excelente material pedagógico, existiendo, además, una sala contigua a la de clases destinada a Museo escolar y Biblioteca»— contrasten amb les queixes sobre el local «algo incapaz para el gran número de alumnos que asisten. La ventilación es deficiente. [...] La luz que recibe la sala de clases es regular». Els premiats —entre els quals hi ha el fill del mestre— reben material escolar, llibres i roba per bona conducta però també —ben important aleshores— per llur assistència (TAULA II).³⁰

Només 21 de les 49 alumnes de Maria Capó tenen entre 6 i 9 anys (també podien «anar a costura» a ca les monges), però ja n'hi ha 10 que només tenen 4 o 5 anys. La Junta comenta la seva excel·lència en les tasques «femenines»: «La instrucción de las alumnas de esta escuela no deja nada que desear, sobresaliendo en labores. Las niñas poseen algunos conocimientos de Geografía de esta provincia y de las demás de España, conocen los hechos más notables de Historia de España y están muy bien de Religión y Moral». Entre les premiades hi ha dues filles (Joana i Maciana) del mestre Vidal. L'obsequi que reben marca diferències amb els nins: un ventall o un mocador de seda; de llibres o compassos, res de res.

Quatre mesos més tard, en presència del batle Jaume Oliver Gelabert hi ha exàmens semblants per a les alumnes de l'escola de les monges franciscanes «muy bien impuestas en todo, distinguiéndose además por su exquisita finura

²⁹ *Actas...* 18 i 19 de març de 1906.

³⁰ Pel que fa als obsequis, els donants són Josep Zaforteza Orlandis (senyor de Vinagrella), Miquel Mulet Seguí, el vicari Gabriel Tomàs, Josep Tous Ferrer (empresari editor), Lluís Valls Bonnin (comerciant), Joana Aina Borràs Cladera (mestra jubilada) i Isabel Poquet (mare de família i membre de la Junta).

y excelente educación cristiana».³¹ Per abril, la Junta —en la qual s'hi ha integrat ja Luis de Barcia Calero, metge i inspector de Sanitat— examina els treballs dels alumnes, felicita els mestres i opina positivament (claror, ventilació) sobre la casa-escola de nins del carrer del Sol (actual Son Bordoí), 62 —que ocupa planta baixa i primer pis, llogada per Pere Joan Campaner Llompart— i de l'edifici de la de nines del carrer Alomar (actual Bernat Coll), 6 «de nueva construcción levantado expreso por la sra. Maestra que está al frente de dicha escuela», situada a l'ala esquerra de la planta baixa, amb un pati interior i jardí, mentre que l'habitatge ocupava el primer pis i la resta de la planta baixa.³²

Acaba el contracte de lloguer de l'escola de nins i la Junta pretén canviar de local, coincidint amb la petició del propietari, qui vol tornar a ocupar-lo.³³ A la fi, el 1907, els canvis d'ubicació es concreten: els nins ocuparan el local de les nines (carrer Alomar, 6 —propietat de la mestra Capó—) i elles passaran a un edifici contigu, on s'ubicarà l'habitatge de la mestra.³⁴ Un any més tard, una nova Junta —que compta ja amb l'apotecari Celestí Alomar Vanrell (batle, 1902-1904) — fa algunes observacions a l'escola pública de nines, que ens recorden les limitacions de gènere (menys rigor acadèmic i temps d'escolarització) pròpies de l'ensenyament d'aquell temps: «el resultado de los exámenes es satisfactorio, si bien pudiera dar mayor impulso a aquél haciendo que las educandas tuvieran más estímulo a las nociones del saber que al desplegado en el de labores, procurando su asistencia continúa a las clases».³⁵

Aquest és el període del qual gaudim de més informació, gràcies a l'escrupolositat amb què la Junta Local d'Ensenyança Primària reflecteix a les actes el decurs quotidià de la vida escolar llubinerà. Una vida aparentment tranquil·la, sense estridències, amb un poble que fa costat a les iniciatives dels mestres, com quan el vocal metge Luis de Barcia proposa una nova felicitació i que s'autoritzi els mestres a fer passeigs escolars cada dijous horabaixa. En una altra ocasió, Joan Vidal Vaquer proposa crear una cantina escolar al local de l'escola perquè els alumnes que resideixen disseminats puguin «por el módico precio

³¹ *Actas...* 10 de juliol de 1906.

³² *Actas...* 13 d'abril de 1907.

³³ El magnífic treball *El mestre Vidal* (2000) [Història de l'Educació Catalana, UIB] de Biel GELABERT PERELLÓ —a qui he d'agrair que m'hi facilités l'accés— inclou una descripció detallada dels locals i del contracte d'arrendament.

³⁴ *Actas...* 14 de juliol i 18 d'agost de 1907.

³⁵ *Actas...* 10 de juliol de 1908. Discriminació que la Junta mateixa reforça quan celebra un festival escolar a la plaça per repartir, exclusivament entre els nins del mestre Vidal, dotze pessetes dels fons municipals.

de 10 céntimos de peseta, obtener para su alimentación un plato de sopa y un vasito de vino, facilitando con ello la asidua asistencia de aquellos alumnos a la escuela», sense perdre temps pel camí ni molestar famílies amigues que els havien d'acollir per dinar, i la Junta ho accepta.³⁶

Emperò no tot anava bé. La massificació a les aules era un fet: l'inspector Andreu Morey proposa a la Junta la construcció d'una segona aula i l'ampliació del pati, perquè en les darreres dècades ha augmentat el nombre d'infants matriculats.³⁷ En aquest sentit, el batle Jaume Oliver Gelabert demana a la parròquia un local de la sagristia; el bisbe accedeix a cedir-lo durant tres anys per a escola de pàrvuls, subvencionada pel municipi, però amb condicions que seran acceptades per la Junta.³⁸

A part de les instal·lacions escolars, un altre motiu de preocupació era el derivat dels mètodes del mestre Joan Vidal Vaquer. Hem llegit reiterades felicitacions, tant dels inspectors com de l'Ajuntament, fins al 15 de novembre del 1916: una nova Junta Local presidida pel batle Rafel Perelló Nadal comenta sospitosament que no hi ha hagut mai queixes a l'escola i felicita el mestre, una vegada més. Què passava perquè hi hagués una referència així a les actes? El greu afer a punt d'esclatar és una denúncia de Jeroni Massanet Beltran, tramesa el 30 de novembre del 1916 al Rector de la Universitat de Barcelona, aleshores màxima autoritat educativa de les Balears.³⁹ Massanet —qui signava també com a Manitas— era un polític nascut a Palma (1872-1934) que havia fundat el Fomento del Civismo, entitat que presidí diverses vegades (1914-1917, 1926-1927, 1930, 1932-1934) i que comptava amb *La Vanguardia Balear* com el seu òrgan d'expressió. Procedent del maurisme, defensava des de postures autoritàries la lluita contra el caciquisme, la qual cosa li suposà nombroses denúncies i processaments. Cap al 1927, el Fomento del Civismo abandonà la brega política i s'orientà més envers la cultura, amb dirigents com el catedràtic José Maria Eyaralar, Antoni Torrandell o Francesc de B. Moll. *La*

³⁶ *Actas...* 28 d'octubre de 1908. La Junta li dona «un efusivo voto de gracias por tal mejora que todos los pueblos debieran implantar» i li demana que l'ampliï, fins i tot, als nins que no puguin pagar la quota «y particularmente la abonaremos los individuos de la Junta» (*Actas...* 6 de gener de 1909).

³⁷ *Actas...* 14 de maig de 1910.

³⁸ Que la inspecció estigui a càrrec del rector i la direcció sigui d'un capellà (mossèn Sebastià Rigo); que l'Ajuntament es faci càrrec dels possibles desperfectes; que s'hi puguin fer actes de la Congregació Mariana i que sigui desallotjat en un mes en cas de necessitat (*Actas...* 12 de setembre de 1913).

³⁹ D'aquest assumpte, hem trobat informació a la documentació municipal, però hem seguit el gruix de la polèmica a través de *La Vanguardia Balear*, publicació en què es va fer pública la denúncia el 3 d'agost de 1917; hem d'agrair al professor Miquel Jaume Campaner que ens facilità aquesta dada per iniciar la recerca.

Vanguardia Balear tenia corresponsals als pobles: Joan Vidal ho va ser a Llubí (1914), on féu algunes subscripcions, però dimití per motius de salut.

L'àmplia «Denuncia contra el maestro de Llubí» afecta aspectes diversos:⁴⁰ abandonament, falta de puntualitat, mal humor «especialmente cuando no lo acompaña en el juego la suerte», desatenció als nins que no paguen una quantitat extra, venda exclusiva de material escolar (llapis, quaderns, plomes...) que perjudica comerciants honrats com Lluís Valls Bonnín, preus abusius pels quaderns i taules que edita i obliga a comprar, rebuig de certs alumnes per manca d'espai mentre que n'admet particulars de batxiller o de l'Escola Normal i, segons diuen, nines com les seves pròpies filles, de manera que fa una «escuela bixexual [sic] contraria a la ley». Emperò l'acusació més greu és la de maltractaments físics (amb bastó, cinturó, sivella), notificats entre d'altres per mossèn Joan Perelló Oliver, el metge Miquel Fiol o Joan Gelabert —mestre de Maria— i coneguts pel metge Luis de Barcia. Segons els denunciants, les víctimes no són solament els alumnes, sinó també el seu fill i les seves filles, a qui pega i humilia davant els altres infants.

El 26 de gener del 1917, l'inspector provincial Joan Capó Valls de Padrinas visita Llubí, per tractar amb la Junta Local la denúncia formulada contra el mestre, qui es retira de la reunió. Capó era aleshores, com ha descrit Antoni J. COLOM (1993) en la seva biografia, el màxim exponent de la renovació pedagògica a Mallorca. Els membres de la Junta examinen els 56 nins, per intentar esbrinar si les acusacions són fundades. Per començar, confirmen que la majoria han rebut obsequis del mestre: llibres, quaderns i roba. L'inspector recalca «el carácter eminentemente práctico [de la enseñanza] que se les proporciona» i reitera que, pel que fa al material, és «la primera de las escuelas de la zona».⁴¹ Tenguem en compte que el que alguns veien com un intent per treure un sobresou amb les seves pròpies edicions responia, segons el mestre, a una autèntica necessitat didàctica, atesa l'escassetat de material adient per a l'ensenyament primari que hi havia aleshores.

Joan Vidal havia publicat tot un seguit de monografies i fulletons que havien de fer servir els alumnes, una tasca que feien alguns mestres de final del segle XIX i principi del XX com a promotors culturals dels pobles i de vegades com a renovadors de l'escola tradicional. La *Descripción de las principales maderas elaborables que se producen en Mallorca* (1901), destinada a la instruc-

⁴⁰ *La Vanguardia Balear*, 3 d'agost de 1917, pàgina 2.

⁴¹ *Actas...* 26 de gener de 1917.

ció elemental, no tenia gaires pretensions («muchos seguramente encontrarán este trabajo pobre de voces técnicas, clasificaciones, etc.») i era fruit de la informació recollida en excursions amb els alumnes, fet que ens parla de la seva confiança en l'eficàcia de l'activisme escolar. La descripció de cada arbre inclou: el nom en castellà, en català i el científic; les varietats, amb la citació d'espècimens ben coneguts a Mallorca; les fulles, el fruit, la flor, la fusta i els seus usos.⁴² També introdueix alguna referència històrica, que ens pot ajudar a entendre les seves simpaties polítiques.⁴³ En suma, és un exemple de la preocupació, l'amor per la natura i l'interès per les tasques agrícoles, que Vidal compartia amb educadors activistes com Rufino Carpena (mestre de Muro i Llucmajor) o Jaume Fornaris (de Son Servera).

Per altra banda, el *Cuaderno para la escritura al dictado con las primeras reglas ortográficas* (1902) es venia a les llibreries per vint cèntims amb la intenció que fos utilitzat pels alumnes de les escoles de Mallorca. A mesura que lleis com la de Moyano (1857) remarcaren la importància d'emprar exclusivament la «lengua nacional» a les escoles en oposició a «dialectos provinciales», es va fer més freqüent la circulació de nombrosos mètodes de lectura i escriptura, gramàtica, aritmètica... que s'oferien com a suport per als mestres per tal de facilitar-los la tasca alfabetitzadora i castellanitzadora (B. ORELL 2008, 136-137), i així hem d'entendre l'edició del quadern del mestre Vidal. Cada pàgina comença amb una regla ortogràfica que els alumnes han de llegir. A continuació es fa, amb paraules «conflictives», un dictat que serà corregit al marge pel mestre o auxiliar. Finalment, hi resta un espai en blanc perquè l'alumne repetesqui, en net i sense faltes, la composició. El quadern és exclusivament en castellà, però l'autor utilitza exemples nostrats perquè els seus alumnes aprenguin a escriure'ls.⁴⁴

⁴² Així, descriu l'albercoquer i «una nueva conserva llamada pulpa que se fabrica en Palma, Binisalem, Felanitx, Llobí, y otros pueblos para exportar á Inglaterra». De 24 pàgines, fou premiada a l'Exposició Balear de Sóller (1897); valia 50 cèntims i per 25 pessetes es podia adquirir amb una col·lecció en què cada peça presentava quatre cares, «una cepillada, otra sin cepillar, otra barnizada y la última con corteza». Finalment, fa una descripció de les propietats físiques de la fusta: color, elasticitat, flexibilitat, duració...

⁴³ «En el huerto que fue del convento de Capuchinos de Palma se levanta solitario un ciprés que fue sembrado precisamente el mismo día de la expulsión de los frailes (12 agosto 1835) ¡Sin duda se conserva para vergüenza de los demagogos que decretaron y sancionaron su expulsión!» (J. VIDAL 1901, 8). Aquest comentari ens anuncia una proximitat ideològica amb el seu germà Antoni, escriptor carlí.

⁴⁴ Llubi (paraula aguda); Morey, Bordoy (acabats en -y); Ferragut, Poquet (acabats en -t) però Berard, Bestard (-d); així com solucions que resulten allunyades de les admeses actualment: Santañy, Ariañy, Andraig, Felanig, Costig, Fornalug. La realitat catalanoparlant de l'alumnat s'usava didàcticament: «Se escribe h- al principio de las palabras que en latín o en catalán empiezan con f- y en castellano con vocal; como hijo, hacer, haba... exceptuándose: agujero, asadura, estiércol, y oscuro» (J. VIDAL 1902, 13).

A part de molts d'altres llibrets,⁴⁵ i quaderns de llengua i matemàtiques,⁴⁶ la seva obra potser més ambiciosa és la titulada *Lecciones de todo para los niños y niñas de las escuelas elementales* (1904), un llibre cíclic útil per a les escoles graduades ja que conté, resumits en petits tractats i amb una dificultat progressiva, els continguts de les assignatures obligades per llei: oracions i història sagrada, gramàtica castellana, aritmètica (amb inclusió de les antigues mesures mallorquines), geometria, història d'Espanya, ciències, agricultura, indústria i comerç, dret, urbanitat, cants escolars religiosos i un vocabulari mallorquí-castellà. Sobre aquest darrer punt, publica *Temas para traducir verbalmente y por escrito del mallorquín al castellano* (1913), en què es mostra indignat per la despreocupació que senten els illencs per la seva pròpia llengua («es lastimoso y ridículo que un mallorquín algo instruido no sepa, por lo menos, leer su lengua materna. Sin embargo ocurre con frecuencia; y hasta hay imbéciles que hacen alarde de tanta ignorancia»). A diferència dels detractors de Vidal, l'inspector Capó no podia més que admirar la immensa tasca que havia duit a terme quan, a més, en alguns casos es tractava d'obsequis: que un educador es preocupàs per editar els seus quaderns i llibrets era una mostra de zel pedagògic, que seria envejat pels municipis veïnats, com així passà efectivament a sa Pobra:

«Se conex que'l Sr. Vidal no es un mestre qualsevol sino qu'es molt instruit i eruditissim, i sense cap classe d'adulació creim porer dir en veritat qu'es un des millors i més cuidadosos de Mallorca. Es un gust visitar la seua escola, qui pot servir de modelo en tots els conceptes: es poble de Llubí en pot está orgullós».⁴⁷

Uns comentaris elogiosos que havien aparegut fins i tot a *El Educacionista*.⁴⁸ Per altra banda, el vocal metge, Luis de Barcia, confirmà que Joan

⁴⁵ La *Guía geográfica-histórica-administrativa* de Llubí, amb gravats fets pel mestre Joan Vidal, tengué una gran acollida i l'Ajuntament s'hi va subscriure (R. Roselló 2003, 70).

⁴⁶ Entre la seva obra s'hi troben: *Nociones de ortografía castellana* (1892), *El mentor de los niños: programas de primera enseñanza* (1897), *Problemas de aritmética* (1904-1906), *Formulario de cartas, telegramas y documentos* (1907), *Ejercicios de geometría* (1912), *Comprobante de los problemas de aritmética y geometría* (1913) i molts quaderns de sumar, restar, multiplicar i dividir.

⁴⁷ Ressenya bibliogràfica apareguda el gener del 1914 a la revista *Sa Marjal*, núm. 64, pàg. 62; dec aquesta informació al treball *El mestre Vidal*, ja esmentat, de Biel GELABERT PERELLÓ.

⁴⁸ *El educacionista* (10 de febrer de 1913) destaca que a Llubí van sorgint il·lustrats i senzills agricultors capaços d'entendre el valor de l'educació; conta que dins el tren un pagès llubiner censurava els pares que no

Vidal «llevado por su celo» havia castigat amb duresa alguns alumnes i, per tal motiu, li havia cridat l'atenció amistosament. Pensem per un moment en la comprensió general que hi havia —en la societat de principi del segle xx— envers els maltractaments que podien rebre els infants per part de son pare, un familiar o un mestre.⁴⁹ Un testimoni d'aleshores és el de Gabriel Fuster Perelló, l'amo en Biel «Canyaret», nascut el 1903. Com molts altres, només anava a escola quan no tenia feina i quan en tenia hi havia d'anar els vespres, una decisió que cal remarcar per entendre fins a quin punt era percebuda com a necessària l'adquisició dels coneixements que trametia l'escola: «primer vaig començar amb l'amo en Rafel Cota, després amb l'amo en Calet i a lo darrer amb so mestre Vidal; s'escola era a on és ara cas Potecari»; Vidal era recordat pel seu caràcter autoritari: «Batudell! Donava castanyes... Un dia jo i en Joan, es seu fill, no vàrem saber sa lliçó i mos va posar agenollats a n'es corral».⁵⁰

Tornant a la visita de la Junta a l'escola, justifica l'acusació d'haver cobrat per ensenyar perquè alguns pares havien sol·licitat classes extraordinàries retribuïdes. En suma, els seus membres tenen una opinió del mestre extremadament positiva i dubten dels maltractaments de què és acusat: «ejemplo de amor familiar y paternal, pues no ha evitado sacrificio ni trabajo para dar educación y posición a sus hijos, tres de los cuales tienen el título de Maestro Superior y uno de ellos, su hija mayor de 24 años, hace ya dos que desempeña cargo de Maestro Oficial, ganado en oposición libre».⁵¹ Per acabar, remarquen la seva intervenció en totes les manifestacions culturals del poble: a més de corresponsal de *La Vanguardia Balear*, Vidal fou fundador i president (1898) de La Unión Llubinense, societat de socors mutu en cas de malaltia que creà una banda musical i oferí classes de música.⁵²

eduquen bé els fills i comentava que necessiten bons estalons per créixer bé, tal com es fa amb els ametlers joves; la nota acaba fent elogis de Joan Vidal, com un bon educador (R. ROSSELLÓ 2003, 72).

⁴⁹ A l'escola tradicional l'ordre es mantenia sovint amb càstigs físics. Només a l'escola nascuda de la reforma liberal es podia assolir sense l'ús sistemàtic de la violència (A. VIÑAO 1998, 13).

⁵⁰ I, així, el castigat quedà a dinar (!) a cal mestre. Els dos amiguets acabaren amb una altra entremaliadura: es menjaren la pitera de gallina que estava reservada al pare d'en Joanet, així que l'escena culminà amb el mestre Vidal encaçant-los amb la corretja en la mà (*Gabriel Fuster...* 1986, 8).

⁵¹ Amb motiu de la defunció del seu oncle Maties sortí una nota a *El Magisterio Balear* (núm. 70, 29 de març de 1926, pàg. 80): «residía en aquella población en compañía de su sobrina la maestra nacional Dª Maciana Vidal Pons. Al hermano del finado, maestro de Palma, D. Juan y a sus sobrinos, D. Antonio, doña Juana, doña Maciana y doña Catalina, maestros nacionales, y demás familia enviamos la expresión de nuestro más sentido pésame». He d'agrair aquesta referència a Miquel Jaume Campaner.

⁵² També impulsà (1913), amb el batle Jaume Llabrés —Cortaneta—, la iniciativa d'Antoni Gelabert Ramis —Coramet— de promoure la primera fira de Llubí a la plaça de l'Església (G. FRONTERA 1996, 4).

Passen els mesos i, a una nova reunió de la Junta Local (*Actas...* 16 de juliol de 1917), el vicari Gabriel Tomàs i Siquier proposa felicitar els mestres Joan Vidal Vaquer i Magdalena Rul·lan Solivellas, qui havia arribat a Llubí el curs anterior. A pesar d'aquestes mostres d'aprovació, el mateix estiu del 1917 esclata l'escàndol. Jeroni Massanet narra, en primera plana de *La Vanguardia Balear* i amb l'expressiu títol «La letra con sangre entra», com el mestre Vidal havia intentat parilitzar la denúncia. El Fomento del Civismo havia accedit a no cursar-la a canvi del trasllat de l'ensenyant a un poble com Sóller o Sineu —per no perjudicar la seva carrera—, la qual cosa ell volia consultar amb la família, que no hi estigué d'acord. Passats uns dies, Vidal ho comunica per carta, justifica els seus mètodes i reconeix solament faltes lleus que vol esmenar. L'entitat decideix presentar la denúncia (novembre de 1916), des de la qual

«el maestro de Llubí parece que se ha vuelto un profesor de mieles, que trata de ganarse las voluntades y de disipar la atmósfera que su conducta anterior había creado⁵³ [...] mediante la campaña que hoy iniciamos concentraremos en él todas las miradas del vecindario de Llubí y nos atraeremos la colaboración necesaria para terminar nuestra obra» (*La Vanguardia Balear*, 3 d'agost de 1917, pàg. 1).

El mestre demana ajuda (desembre del 1916) a Jeroni Castaño —president de l'Associació de Magisteri— i Miquel Porcel —regent de l'Escola Normal de Pràctiques—, perquè intercedeixin per ell i es compromet —davant el metge Barcia i el prevere P. Perelló— a no provocar més incidents. Per açò, amb coneixement de l'inspector Capó, Massanet escriu al rector de la Universitat de Barcelona per sol·licitar que la denúncia sigui parilitzada, cosa que no aconsegueix (segons relatarà a «Lo del maestro de Llubí», *La Vanguardia Balear*, 17 d'agost de 1917). I aquí és on intervé Antoni Vidal, qui durà a terme la defensa pública del seu germà mestre des de les planes de *La Última Hora*.

⁵³ Probablement, es refereix a iniciatives del mestre Vidal com la Festa de l'Ocell, celebrada durant les festes patronals de Llubí (1917) amb l'objectiu d'inculcar entre els al·lots el respecte pels animals i el rebuig a la caça furtiva i a «la costumbre bárbara de las riñas de gallos y de perros, y las corridas de toros»; l'acte comptà amb la intervenció del seu fill Antoni —també mestre—, del batle Rafel Perelló Nadal i del rector Gabriel Tomàs, així com amb la presència de Mercedes Usúa, directora de l'Escola Normal de Mestres (*La Almudaina*, 7 d'agost de 1917, citat al treball de Biel GELABERT, 2000, 126).

El mestre de Llubí tenia dos germans: Maties i Antoni. El primer fou torrer del far de Capdepera i morí el març del 1926; del segon, en coneixem més detalls gràcies a la biografia que redactà l'arxiver Antoni PEÑA GELABERT (1922) i la semblança que elaborà el seu propi fill Josep, escriptor. Segons aquest, Antoni Vidal Vaquer (Palma, 1870-1921) fou «un recio carlista» de qui la Biblioteca Popular Carlista de Barcelona publicà una curta biografia: «nació en humilde cuna, de familia cristiana, honrada y tradicionalista: la adversa suerte hizo que cuando niño sólo pudiera cursar los estudios elementales de la primera enseñanza».⁵⁴ President del Cercle d'Obrers Catòlics entre gener i setembre del 1916 —any de la denúncia contra el seu germà— també fou secretari de la Cambra de Comerç i del Foment de Turisme. Redactor d'*El Àncora* i director de *La Tradición*, col·laborà a periòdics, sobretot a *La Almudaina*, en què signava com a Leoncio, dedicat «a causas justas, a fines patrióticos... a poner, en fin, su pequeña piedra en el edificio de la perfección moral y material de los hombres» (A. PEÑA 1922, 7). Aquesta és la persona, qualificada com a «honrada, inteligente y laboriosa, de todo mi aprecio» per Massanet, que ha de defensar públicament el mestre de Llubí. En principi, no ataca *La Vanguardia Balear* sinó el pare missioner P. Perelló, qui havia informat el setmanari de les lesions rebudes per un nebot seu:

«eso parece indicar que el católico D. Antonio Vidal y Vaquer quiere recabar en su apoyo la opinión anticlerical, ignorando seguramente la forma en que se hablaba de su señor hermano por significados elementos de la Federación Obrera que conocen al maestro de Llubí y que lo dejaron en paños menores».⁵⁵

En el full volant «A cada cual lo suyo» que acompanyava *La Última Hora*, Vidal inclou també els testimonis favorables de mossèn Gabriel Tomàs i Siquier, vicari de Llubí —tot i les seves diferències en 22 anys «tiene al Sr. Vidal como buen maestro católico, como persona dignísima y como buen padre de familia», que duu els nins a missa cada dia i a combregar cada primer divendres de mes—, i del tinent Rafel Castell, qui es refereix al mestre

⁵⁴ J. VIDAL, 1961, 110. Amb 17 anys assistí a les classes nocturnes de dibuix de l'Acadèmia de Belles Arts. Més envant estudià Magisteri —fou guardonat per un *Proyecto de Escuela Municipal* (1902) —, va ser comptable a l'Ajuntament de Palma (1898-1903), representant comercial i agent d'assegurances.

⁵⁵ MANITAS. «Dichos y hechos», *La Vanguardia Balear*, 7 de setembre de 1917, pàg.6.

com «un esposo capaz de conservar la felicidad conyugal». Antoni Vidal acaba aconsellant el seu germà que no es defensí públicament perquè «en Mallorca nos conocemos todos».

Jeroni Massanet contraataca amb un article titulat «Prosigamos la historia» —una història qualificada com «verdadera página negra del magisterio balear»— en què mostra com l'alegrà que la tramitació de la denúncia recaigués en l'inspector Joan Capó «porque entre éste y el Sr. Rueda la elección no parecía dudosa», però li estranya que es torbàs a actuar i que no li demanàs proves per justificar els càrrecs formulats. El Fomento del Civismo hauria recorregut a mossèn Gabriel Tomàs i a l'oficial d'infanteria Rafel Castell Ramis per aclarir els fets, malgrat el bon concepte que havien expressat sobre Joan Vidal; a Luis Barcia Calero «médico y cacique del pueblo de Llubí, quién no obstante su amistad con el maestro y las complacencias que los caciques tienen siempre con los que saben arrastrarse y la responsabilidad que puede caberle por la cura de lesiones no denunciadas al juzgado, tampoco hubiera podido negar diferentes hechos relacionados con la denuncia»; a l'apotecari Celestí Alomar; a mestres com Antoni Alomar (ara a Felanitx), Maria Capó (ara a la Real, Palma), entre d'altres testimonis.⁵⁶ En descriure la visita de l'inspector Capó, el setmanari denuncia que va esser previ avís, que la generositat del mestre el dia anterior havia estat inaudita i que els testimonis adults escoltats havien estat alligonats convenientment pel batle.

Antoni Vidal contesta remetent a *La Última Hora* (10 d'octubre de 1917) una carta del metge Barcia i una altra dels professors Castaño i Porcel —els quals neguen que el mestre de Llubí s'hagi compromès a demanar el trasllat. Per contra, Massanet fa una lloança només dels bons mestres: «por más que la Asociación del Magisterio se crea en el caso de defender a los maestros, no podemos pasarlos a todos por el mismo rasero, y consideramos que debía ser removido un maestro como D. Juan Vidal».⁵⁷ Però la polèmica arribava a la seva fi: el 28 de setembre del 1917 *La Vanguardia Balear* ja havia publicat una nota en què comunicava que l'expedient obert pel rector de la Universitat de

⁵⁶ MASSANET, Jerónimo. «Prosigamos la historia», *La Vanguardia Balear*, 5 d'octubre de 1917, pàg. 1-2.

⁵⁷ MASSANET, Jerónimo. «Sobre el maestro de Llubí», *La Vanguardia Balear*, 4 de gener de 1918, pàg. 4. Entre els mestres destacats «por la labor pedagógica que con incansable celo vienen realizando» hi ha: Pere Joan Horrach Puig (Santa Margalida), Pere Tous i Nicolau (Llucmajor), Miquel Homar Pizà i Paula Alemany Cabrisés (Alaró), Jaume Fornaris Taltavull (Son Servera), Dolors Rubí i Paula Cañellas (Palma), Joan Terrassa Payeras (Alcúdia), Jaume Rosselló Bibiloni (el Terreno, Palma), Ramon Morey Antich (Santa Maria), Josep Rosselló Ordinas (Sant Joan), Gabriel Comas Ribas (Santa Catalina, Palma), i Leonor Bosch (que no havia pogut prendre possessió a Santa Margalida).

Barcelona s'havia resolt solament «en el sentido de amonestar al referido maestro» sense arribar a cap sanció superior, i l'interès per l'afer decaigué.

Sis anys més tard, Joan Vidal Vaquer cessà a Llubí (14 de novembre de 1923), substituït per Ramon Martínez Piqueras (1923-1933), i passà a l'escola graduada de nins de l'Arraval de Santa Catalina (Palma). El consistori llubiner el felicità i li agrafà la tasca desenvolupada durant devuit anys i va subvencionar amb cent pessetes les despeses del trasllat cap a Ciutat «habida cuenta de la labor pedagógica que ha realizado por tantos años y su buena conducta moral y social que ha observado». A Palma continuà amb les classes particulars preparatòries per al batxillerat. D'aquell temps tenim les impressions de Jaume Ferrà Cifre; fins a la primera comunió havia anat a escola, com molts llubiners de la seva generació, amb el mestre Joan Vidal. A continuació, la seva família passà a Pollença i son pare emigrà uns anys a l'Argentina: «el temps que vaig estar a Pollença vaig arribar a ser el primer de la classe, i quan vaig tornar a Llubí mon pare m'envià a Palma. Allà em vaig espantar un poc perquè hi havia un mestre terrible, Joan Vidal, que havia tengut de petit. No és que fos dolent, però era una persona molt recta».⁵⁸

En arribar a Palma, Vidal tenia 58 anys i es féu soci, juntament amb els seus fills Antoni (amb plaça a Palma), Maciana (a Capdepera) i Joana (a Muro) de l'Associació Catòlica de Mestres Nacionals. Tots quatre assistiren a cursets de perfeccionament com el que se celebrà per Nadal del 1924 sobre ensenyament del llenguatge, en què Maciana Vidal Pons, sa filla, explicà com fer dictats als infants de grau elemental (A. J. COLOM 1993, 102-103). A més, Joan Vidal impulsà la refundació de l'Associació Provincial de Mestres de Balears (APMB) des de la seva presidència (20 de juliol de 1925 - 21 d'abril de 1926).⁵⁹ Com a mostra d'aquesta empenta, es dirigí a la Diputació (30 de novembre de 1925) per reclamar l'augment gradual dels mestres (devers 2.000 pessetes), desatès des del 1920 per les dificultats financeres de la corporació; el pedagog i diputat provincial Jeroni Castaño havia gestionat per error el pagament tan sols de l'annualitat del 1922 i Vidal demanava els augments del 1921, 1923, 1924 i 1925. La Diputació accedí a pagar els endarreriments.⁶⁰

⁵⁸ Conversa recollida per Xesca MUNAR I FERRER (1995, 12); aquesta escola de Ciutat era ubicada «a un antic teatre en el qual els camerins servien d'habitacions».

⁵⁹ Dec aquestes dades biogràfiques finals a l'amabilitat del professor Miquel Jaume Campaner.

⁶⁰ Sessió de la Comissió Provincial del 21 de gener del 1926 (AGCM, X-938/76).

Joan Vidal Vaquer va seguir com a mestre de Santa Catalina fins que morí, el 9 de març de 1930, quatre anys abans que la seva esposa, Coloma Pons.⁶¹ Un carrer a Llubí recorda aquest ensenyant —controvertit i polèmic en algunes facetes, com tants d'altres mestres dels nostres pobles— però, al cap i a la fi, estimat i recordat com una figura cabdal per entendre els avenços de l'educació a la Mallorca del primer terç del segle xx que la saviesa popular acceptava, sempre que no suposassin «saber massa» i no tocar de peus a terra, com recorda una glosa que el mestre Vidal tenia escrita a la pissarra:⁶²

«Es saber no ocupa lloc / i es no saber embarassa;
tant se perd es qui sap massa / com es qui sap massa poc».

BIBLIOGRAFIA I FONTS UTILITZADES

Actas de los acuerdos tomados por la Junta Local de 1ª Enseñanza de Llubí, desde el año 1858 a 1880, (y 1889 a 1927). Arxiu Municipal de Llubí, 191/5.

ALOMAR SERRA, Gabriel. «El Llubí de fa 100 anys», *Udol* [Llubí], 22 (1996), pàg. 6-7.

CANUT, M. LUISA; AMORÓS, JOSÉ LUIS. *Maestras y libros, 1850-1912: La primera Normal femenina de Baleares*. Palma: UIB; Maó: IME, 2000, 466 pàg.

COLOM, ANTONI J. *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Palma: UIB; Ajuntament de Felanitx, 1993, 185 pàg.

FRONTERA, GABRIEL. «La fira. Breu història des mercat i sa fira de Llubí», *Udol* [Llubí], 22 (1996), pàg. 4.

GABRIEL FUSTER...: «Gabriel Fuster Perelló, l'amo en Biel Canyaret», *Castell Llubí* [Llubí], 1 (1986), pàg. 8-10.

Libro de movimiento de personal de maestros propietarios (1911-1932). AMEIB. Secció Administrativa.

⁶¹ Segons una nota necrològica (*El Magisterio Balear*, 503, 14 de juliol de 1934), els fills Maciana i Antoni eren mestres a Palma, ella a Sant Jordi i ell probablement a l'escola Jaume Ferrer del Puig de Sant Pere.

⁶² Citada per Biel GELABERT al seu treball *El mestre Vidal* (2000, 128).

- MADOZ, Pascual. «Llubí», *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid: Est. Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, tom x (1847), pàg. 510-511.
- MUNAR, Xesca. «Conversa amb Jaume Ferrà Cifre», *Udol* [Llubí], 14 (1995), pàg. 11-13.
- ORELL I VILLALONGA, Bartomeu. «Perdre la parla nativa. Alfabetització i castellanització a Mallorca», MAS, A.; ENSENYAT, G. (ed.). *El nostre patrimoni cultural: el català, patrimoni de Mallorca*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1997, pàg. 153-172.
- *Alfabetització i escolarització al món rural mallorquí, 1860-1930*. Palma: UIB. Departament d'Història i Teoria de les Arts, 1999, 748 pàg. [Tesi doctoral].
  - «L'administració educativa a les Illes Balears (1857-1930). Una aproximació històrica», *Mayurqa* [Palma], 26 (2000), pàg. 209-236.
  - «Familia y alfabetización en la Mallorca rural (último tercio del s. XIX - primer tercio del s. XX)», *VIII Congreso de la Asociación de Demografía Histórica* [Maó], 2007. <<http://www.adeh.org/pdfs/3102BO.pdf>>.
  - *Llegir i escriure al món rural mallorquí, 1860-1930*. Palma: UIB, 2008, 331 pàg.
- PEÑA GELABERT, Antonio M. *Antonio Vidal Vaquer*. Barcelona: La Novela Popular, núm. 7, 1922, 12 pàg.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Noticiari de Castell-Llubí (II)*. Llubí: Ajuntament de Llubí, 2003, 85 pàg.
- SALAS VIVES, Pere. *El poder i els poderosos a les viles de Mallorca (1868-1898)*. Palma: Documenta Balear, 1997, 321 pàg.
- VIDAL ISERN, José. *Hombres de ayer. Treinta semblanzas*. Palma: Imp. Sagrados Corazones, 1961, 149 pàg.
- VIDAL VAQUER, Juan. *Descripción de las principales maderas elaborables que se producen en Mallorca, por Juan Vidal Vaquer, maestro de Llobí*. Palma: Tipo-Lit. de Bartolomé Rotger, 1901, 24 pàg.
- *Cuaderno para la escritura al dictado con las primeras reglas ortográficas, por J. V. V.* Palma: Impremta Mallorquina, 1902, 32 pàg.
  - *Lecciones de todo para los niños y niñas de las escuelas elementales, por Juan Vidal Vaquer*. Palma: Impremta de Juan Guasp, 1904.
  - *Temas para traducir verbalmente y por escrito del mallorquín al castellano*. Inca: Impremta de Miguel Duran, 1913.
- VIÑAO, Antonio. *Tiempos escolares, tiempos sociales*. Barcelona: Ariel Practicum, 1998, 156 pàg.

TAULA I

POBLACIÓ TOTAL DE FET

Censos	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930
LLUBÍ	2.016	2.358	2.553	2.685	2.792	2.968	2.751
es Pla Nord	13.091	16.144	18.683	19.366	20.317	21.940	23.885
Part forana	156.045	172.172	188.474	184.321	189.471	192.345	204.185
Palma	53.019	58.224	60.514	63.937	67.544	77.418	88.442

NOMBRE D'ALFABETITZATS

Censos	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930
LLUBÍ	110	192	258	211	545	978	1.337
es Pla Nord	835	1.213	1.433	1.575	2.882	5.898	11.139
Part forana	13.370	22.106	26.677	32.410	51.914	70.027	106.891
Palma	12.811	17.028	20.037	23.261	31.279	40.175	54.428

TAXA BRUTA D'ALFABETITZACIÓ GENERAL

en %	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930
LLUBÍ	6	8	10	8	20	33	49
es Pla Nord	6	8	8	8	14	27	47
Part forana	9	13	14	18	27	36	52
Palma	24	29	33	36	46	52	62

TAXA BRUTA D'ALFABETITZACIÓ MASCULINA

en %	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930
LLUBÍ	10	12	16	12	24	37	56
es Pla Nord	12	12	12	12	19	32	54
Part forana	15	20	20	23	33	42	59
Palma	34	38	42	44	51	57	66

TAXA BRUTA D'ALFABETITZACIÓ FEMENINA

en %	1860	1877	1887	1900	1910	1920	1930
LLUBÍ	1	4	5	4	15	30	42
es Pla Nord	1	3	4	4	10	22	40
Part forana	2	6	8	12	22	32	46
Palma	15	21	26	30	42	47	57

Taxa bruta d'alfabetització = els qui saben llegir i escriure x 100/població total

Es Pla Nord = Llubí + Muro + sa Pobla + Santa Margalida + Maria de la Salut

Font: B. ORELL 1999, 648-675, a partir dels censos oficials de població

TAULA II

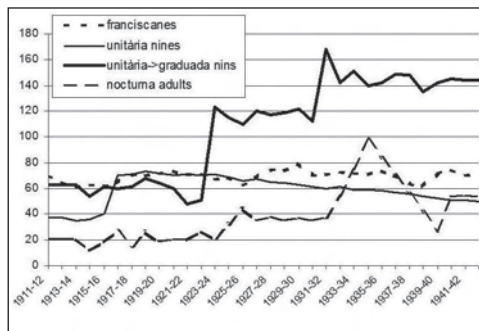
ALUMNAT DE LES ESCOLES DE LLUBÍ
PREMIAT ALS EXÀMENS PÚBLICS DE 1906

Escola de nins	anys	Grau	qualificació	Premi	Obsequi
Arnau Florit Oliver	12	Superior	Sobresaliente	Aplicación	diploma+ atlas
Guillem Perelló Alomar	13	Superior	Sobresaliente	Aplicación	diploma+ termòmetre
Josep Valls Miró	9	Superior	Sobresaliente	Aplicación	diploma+ llibre Mallorca
Antoni Vidal Pons	8	Superior	Sobresaliente	Aplicación	diploma+ termòmetre
Miquel Ramis Ramis	11	Superior	Sobresaliente	Conducta	diploma+ atlas
Antoni Ripoll Frontera	11	Superior	Sobresaliente	Conducta	diploma+ compassos
Miquel Aguiló Forteza	13	Superior	Sobresaliente	Conducta	diploma+ diccionari
Ramon Borràs Bennàsar	11	Superior	Sobresaliente	Conducta	diploma+ traje de listado
Miquel Borràs Bennàsar	10	Superior	Sobresaliente	Asistencia	traje de listado
Llorenç Torrens Perelló	11	Mitjà	Buena	Asistencia	una camisa
Gaspar Munar Torrens	11	Mitjà	Buena	Asistencia	una camisa

Escola de nines	anys	grau	qualificació	Premi	Obsequi
Joana Vidal Pons	14	Superior	Sobresaliente	Aplicación	Diploma+ ventall
Maria Capó Vallsdepadrinas	9	Superior	Sobresaliente	Aplicación	Diploma+ ventall
Maciana Vidal Pons	10	Superior	Sobresaliente	Aplicación	Diploma+ ventall
Teresa Fiol Sbert	7	Superior	Sobresaliente	Conducta	Diploma+ ventall
Maria Font Gelabert	14	Mitjà	Buena	Conducta	Mocador de seda
Francesca Real Florit	13	Mitjà	Buena	Asistencia	Mocador de seda
Francesca Ibáñez Perelló	13	Mitjà	Buena	Asistencia	Mocador de seda

Font: Actas... 18 i 19 de març de 1906

GRÀFIC I.
MATRÍCULA MITJANA DE LES ESCOLES
PRIMÀRIES I D'ADULTS. LLUBÍ, 1911-42

GRÀFIC 2.
LA TRANSICIÓ ALFABETITZADORA.
1860-1930

